

CZESŁAW GŁOMBIK

CZESKA MONOGRAFIA O PATO CE

Ivan Blecha: *Jan Pato ka*. Nakladatelství VOTOBIA,
Olomouc 1997, 241 s. + 14 nlb.

Publikacje artykułowe po wi cone Janovi Pato ce (1907-1977) stanowi dzi bogaty ju zestaw opracowa . Ich druk nasilił si z oczywistych powodów w mijaj cym dziesi cioleciu, a najliczniejsze tego rodzaju teksty mo na spotka przede wszystkim w dwóch czeskich periodykach: w dwumiesi - czniku "Filosofický asopis" oraz w kwartalniku "Reflexe". Pierwszy z tych tytułów wyst pił w roku 1997 ze specjalnym numerem (nr 5), upami tniaj - cym dwie nakładaj ce si rocznice dotycz ce czeskiego filozofa: dziewi - dziesi tej rocznicy urodzin i mijaj cych dwudziestu lat od jego mierci. Jeden z najnowszych artykułów, przypominaj cych my l Pato ki tym razem polskiemu czytelnikowi przez polskiego autora, został przygotowany przez Stanisława Jedyńaka i ukazał si w pracy zbiorowej *Rozprawy z etyki*¹.

Pozycje monograficzne dotycz ce Pato ki s o wiele rzadsze, te za które mo na przytoczy , wymagaj dodatkowego komentarza. Monografi tak ogłosił wczesnie, ju w pierwszych latach po mierci Pato ki, młody czeski emigrant polityczny Milan Walter. Była ni dysertacja obroniona na Uniwersytecie w Munster², dok d po stłumieniu *praskiej wiosny* udał si autor, opuszczaj c ówczesn Czechosłowacj . Pozytywnie wyró niała si przede wszystkim bogactwem wykorzystanych ródeł oraz wprowadzonych w tekst danych biograficznych Pato ki. Jednak e jak wi kszo tego rodzaju rozpraw awansowych ukazała si w skromnym nakładzie, nie doczekała si czeskiego tłumaczenia i - co istotne przy jej lekturze - obj ła tylko młodzie - czy okres rozwoju intelektualnego Pato ki, zako czony wydan w 1936 roku rozpraw habilitacyjn , oraz pierwsze dwudziestolecie powojenne nazwane przez pisz cego faz rodkow w biografii Pato ki. Schyłkowy czas pracy naukowej Pato ki i zasadnicze zr by jego zainteresowa filozoficznych znalazły si , z zało enia, poza rozpraw Waltera³.

Peñn monografi ycia i dzieła czeskiego filozofa okazała si wydana w 1993 roku ksi ka Erazima Koháka, tak e czeskiego emigranta, profesora filozofii Boston University, a od roku 1991 równie University Karlovy w Pradze⁴. Jej czeska edycja była wszak e przekładem angielskiej zycznego oryginału, nad którym Kohák pracował w latach osiemdziesi tych, a opubli-

kowanego pod tytułem *Jan Pato ka. His Thought and Writings* w roku 1988. I ta praca powstała wi c poza rodowiskiem czeskim. Miała słu y innemu odbiorcy, a w wykładzie pogl dów czeskiego uczonego odwoływała si w swym pierwodruku do ameryka skiej terminologii filozoficznej.

Dwie inne ksi ki, warte odnotowania, s z kolei całkowicie czeskie pod wzgl dem rodowodu: napisane zostały przez Czechów i w Pradze je wydano. Pierwsz przygotował zwi zany z Instytutem Filozofii Czeskiej Akademii Nauk Ivan Dubský⁵, a autorem drugiej jest praski filozof Petr Rezek⁶. Nie s to jednak monografie w ciłym znaczeniu słowa. Obie publikacje gromadz wcze niej napisane i najcz ciej znane ju artykuły, które same w sobie - ze wzgl du na czas powstania i okoliczno ci druku b d zakazu druku - s interesuj cymi przyczynkami do poznania dróg rozwoju czeskiego pi mienictwa filozoficznego w ko cowych dziesi cioleciach socjalistycznej Czechosłowacji. Horyzont czasowy, w jakim mieszcz si zebrane teksty, obejmuje bez mała wier wiecze! Artykuł najstarszy, jaki zdecydował si przypomnie Dubský, pochodzi z 1967 roku. Rezek dokonał przedruku mi dzy innymi rozmów z Pato k , które doszły do skutku jeszcze w ostatnich latach ycia czeskiego fenomenologa. Kilka innych artykułów, szczególnie tych z ósmej dekady, zostało udost pnionych pierwotnie w tzw. drugim obiegu, w wydawnictwach *samizdatowych*. Niektóre artykuły drukowano po raz pierwszy. Powstały w ten sposób dwa zbiory autorskich publikacji wysoce poytecznych i na pewno wartych wydania, ale monografiami nie były. Brakło im wewn trznej jednorodno ci wywodu, wi cego cało w tku tematycznego, i raczej przypominały swymi strukturami wielobarwne mozaiki ni opracowania ujmuj ce gruntownie a zarazem krytycznie badan posta , staraj ce si uchwyci i zachowa wla ciwe proporcje mi dzy intelektualnym portretem przedstawianej osoby, a zarysowan interpretacj jej dzieła.

Pierwsz czesk monografi o Pato ce okazuje si w ten sposób przedstawiana ksi ka ołomunieckiego filozofa Ivana Blechy. Ksi ka ukazała si w roku podwójnej rocznicy, jak w Republice Czeskiej uczczono pami Pato ki - jego urodzin oraz zgonu - ale prac nad ni autor podj ł ju kilka lat wcze niej, w trakcie swego studyjnego pobytu w 1994 roku w wiede skim Institut fur die Wissenschaften vom Menschen, gdzie w Archiwum Pato ki znalazł i materiały do monografii, i niezbdny czas do studiów.

Fakt przygotowania monografii przez Blech i jej opublikowania w Ołomu cu nie jest w adnym wypadku czym przypadkowym. Ołomunieckie wydawnictwo "Votobia" z konsekwencj godn najwyszego uznania udost pnia w swych seriach wydawniczych *Malé monografie i Malá díla* zarówno oryginalne biografie intelektualne wielkich filozofów czasów nowo- ytnych, jak i przekłady opracowa , tak e polskich, prezentuj cych nurty filozofii współczesnej i studia z dziejów kultury. Serie nie s krótkie.

Obejmuj zestawy liczące już dziesięć pozycji, z których łatwo utworzyć można na wcale bogatą biblioteczkę dzieł rodzimej i wiatowej literatury filozoficznej. "Votobia" to z całą pewnością jedno z najbardziej dynamicznie pracujących wydawnictw na Morawach.

Autor monografii - doc. dr Ivan Blecha - mimo młodego wieku (ur. 1957) posiada już dobrze ugruntowaną pozycję wśród czeskich historyków filozofii współczesnej, a szczególnie bliskie są mu zagadnienia ontologii i teorii poznania⁷. Od 1991 roku związany jest z Katedrą Filozofii Uniwersytetu Palackiego w Olomoucu, w roku 1997 uzyskał tam habilitację, a rok później objął obowiązki kierownika wspomnianej katedry. Badawczo zainteresowany jest dziejami myśli fenomenologicznej, w tym zwłaszcza fenomenologii pohusserlowskiej. Zmierza do tego - jak dał temu wyraz w swym filozoficznym autoportrecie - by poprzez krytyczną konfrontację z fenomenologią, w tym ideą negatywnego platoizmu Patołki, z metafizyczną tradycją filozofii nowożytnej, podjąć próby przezwyciężenia metafizycznego substancjalizmu i doprowadzić, w szerszym zakresie, do dyskusji nad możliwościami współczesnego uprawiania ontologii⁸. Książki, jakie ogłosił, mieszczą się w kręgu tak zorientowanych badań. I były to książki zauważane przez czeskich krytyków filozoficznych¹.

Blecha jest także filozofem pozostającym w kontaktach z polskim środowiskiem filozoficznym. W trakcie czesko-polsko-niemieckiej konferencji poświęconej fenomenologii, jaka w maju 1992 roku odbyła się w Pradze, Blecha był jednym z referentów w gronie uczestników tego międzynarodowego spotkania¹¹. W polskich czasopiśmie filozoficznych ukazały się, w przekładach, dwa jego artykuły, z których wcześniejszy został opublikowany w roczniku katowickich filozofów¹², a najnowszy znalazł się w suplementie (z własnym tytułem) do czasopisma filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego "Principia", w których pisma *Od przyjaciół Czechów*¹³. Systematycznie współpracuje naukowo i pozostaje w bliskich związkach koleżeńskich z pracownikami Instytutu Filozofii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, rozwijając kontakty między tymi uniwersyteckimi ośrodkami, które uznają za dobrze słuchającą starszej i wciąż niewyczerpanej idei czesko-polskiej *wzajemności*.

Zajęcie się przez Blechę dziełami Patołki nie wynika z jakiegoś doraźnego zafascynowania myślą czeskiego filozofa. Opinia o Patołce sformułowana przez Jakobsona (1896-1982)-znakomitego językoznawcę związanego w latach międzywojennych z Czechosłowacją, którego osiągnięcia naukowe daleko wykroczyły jednak poza sprawy języka¹⁴ - i Jan A. Komenský, Thomáš G. Masaryk i Patołka to trzech filozofów czeskich o wiatowym znaczeniu, niezwyklej sile moralnej i duchowej czystości, utrwaliła się już we współczesnym piśmiennictwie, należą do dobrze znanych i współkształtuje wia-

domo historyczn nie tylko Czechów¹⁵. To nie przekonanie o wyj tkowym miejscu Pato ki w dziejach czeskiej kultury narodowej inspirowało i dalej pobudza badawczo Blech ; tak e nie wzgl d na wyj tkow rol , czy wr cz pi tno, jakie wycisn ła jego my l i osobowo na czeskiej filozofii po drugiej wojnie wiatowej. Zainteresowania Blechy były i pozostaj charakterystyczne dla historyka filozofii: sprawy najwa niejsze wi e nie z faktami stosunkowo dobrze znanymi, i nie z ich opisem, a z historyczno-krytyczn interpretacj danych oraz z poszukiwaniem rozumienia przeszło ci filozofii. Zadanie badawcze pojawia si dla Blechy tam, gdzie dla innych ono si ko - czy wraz z mo liwie pełn relacj o „yciu i dziele” bohatera, b d z przedstawieniem materiałów i dokumentów ycia pod postaci bio - bibliograficznej cało ci. Metod krytycznej interpretacji faktów historycznofilozoficznych i poszukiwania ich rozumienia jako wiadectw historii - w sposób wyra ny ukazuje recenzowana ksi ka.

W układzie swych zasadniczych rozdziałów tre ciowych - a jest ich w ksi ce 23, nie licz c *Przedmowy* i *Wst pu* oraz materiałów dokumentacyjnych - wywód autorski rozpoczyna si i ko czy tak, jak w najbardziej typowej monografii opisuj cej ycie twórcy. Rozdział zatytułowany *Studia*, a jest on wła nie pierwszym systematycznym fragmentem ksi ki, otwiera zdanie: „Jan Pato ka urodził si 1 czerwca 1907 w Tumowie jako trzeci z czterech synów w rodzinie yj cej wprawdzie bardzo skromnie, ale która zapewniła mu w zamian kulturalne rodowisko i znakomite wykształcenie” (s. 13). Prac zamyka cz zatytułowana *mier* i przynosi dramatyczn relacj z ostatnich dni ycia Pato ki. To, co znalazło si mi dzy skrajnymi rozdziałami, niezupalnie odpowiada natomiast najbardziej znanym monografiom literackim czy prezentacjom sylwetek uczonych. Autor wprawdzie z grubsza trzyma si chronologii wa nych wydarze , które wpłyn ły na bieg ycia Pato ki i pozwalaj wyznaczy w nim pewne etapy, momenty zwrotne, tak e decyzje o daleko si gaj cych skutkach, lecz nie jest to reguł w konstrukcji opracowania. Oto po rozdziale dotycz cym studiów dwa kolejne ust py równie traktuj o latach studenckich Pato ki tyle, e sp dzonych w Pary u oraz w Berlinie i we Fryburgu Bryzgowijskim. Kwestia swoistych obrachunków ideowych bohatera ksi ki z wybitnymi przedstawicielami czeskiej nauki i ycia publicznego — z profesorem praskiego Uniwersytetu Emmanuelem Rádlem (1837-1942) oraz z my l filozoficzn i religioznawcz Tomáša G. Masaryka (1850-1937) - nie została podj ta we wst pnych partiach monografii, przedstawiaj cych drog rozwoju duchowego Pato ki, lecz ju w zaawansowanym studium autorskiej narracji, a rozdział zatytułowany *Rodzina* zaj ł miejsce jeszcze dalsze w porz dku podejmowanych spraw.

Nie znaczy to wcale, by ksiądz był pozbawiony wewnętrznego ładu i organizacyjności. Co w niej uderza, to zerwanie z tradycyjnym genetyzmem w przedstawianiu życia twórcy i jego poglądów; to odejście od uproszczonego biografizmu, z reguły jeszcze łączonego z psychologicznymi opisami osobowości. Blecha zdecydował się na poszukiwanie czynnika racjonalnie jednoczącego dane biografii, pozwalając nawet to, co w niej wydaje się akcydentalne, w jedną spójną i twórczo bogatą indywidualność. Osiadł wokół której została krytycznie zrekonstruowana postać i myśl Pato. Okazała się fenomenologia. Chociaż nie zawsze z nazwy, ale w kształcie rozdziałów dotyczy wprost, czy tylko pośrednio, fenomenologii: przede wszystkim związków Pato z fenomenologią Husserla oraz stanowiska Pato w ruchu fenomenologicznym.

Pato jako uczeń Husserla, który wyszedł z późnych poglądów fenomenologicznych swego nauczyciela, którego rozprawa habilitacyjna *wiat naturalny jako problem filozoficzny* w pełni mieściła się jeszcze w horyzoncie problemowym dzieła Mistra *Kryzys nauk europejskich i fenomenologia transcendentalna* - to ścieżki filozoficznego myślenia Pato, których Blecha ani nie pominął, ani nie zlekceważył w swym wykładzie. Natomiast wysiłek argumentacyjny autora monografii poszedł w innym kierunku: konsekwentnie zmierzał do ukazania specyficznych znamion stanowiska Pato jako fenomenologa, stąd jego filozofii nazwał fenomenologią egzystencjalnego ruchu, odnosząc ten punkt widzenia tak do analiz ludzkiej egzystencji, jak i rozumienia dziejowości ludzkiej w ramach właściwej Pato filozofii historii. Szczególnie w powojennym okresie dalszego doprecyzowywania poglądów filozoficznych Pato ujawniło się jego krytyczne nastawienie wobec Husserla, w tym wobec jego transcendentalnej fenomenologii i związanej z nią koncepcji bytu. To, co Pato proponował jako wykrócenie poza poglądy Husserla, Blecha nazwał asubiektywną fenomenologią, czy też - za nazewnictwem Pato - idąc - negatywnym planonizmem¹⁶. I to znamienne dla wykładu Blechy: dostrzegł w tym opór nie tylko wobec Husserlowskiej transcendentalnej subiektywności czystego ja, ale wobec wszelkiej spekulatywnej metafizyki, zakorzenionej w tradycjach europejskiego myślenia od czasów Platona poczynając. Zdaniem Blechy, bliższy w tych krytykach był Pato niż Martin Heidegger (1889-1976) aniżeli sam Husserl. Pato jako podał w lady Eugena Finka (1905-1975) i Ludwiga Landgrebe (1902-1991) - ostatnich już uczniów Husserla - ponieważ dostrzegł w ich poglądach ten sam ruch myślowy, który umacniał się w jego filozofowaniu: odchodzenia od fenomenologii jako metody i rozwijania fenomenologii jako niespekulatywnej metafizyki¹⁷.

Odnótowa wreszcie warto, i sympatycznie został wspomniany w książce - pierwszy kontakt Pato z Romanem Ingardenem (1893-1970). Do spot-

kania mi dzy fenomenologami, reprezentuj cymi dwa pokolenia uczniów Husserla, doszło w trakcie VIII. Mi dzynarodowego Kongresu Filozoficznego, jaki we wrze niu 1934 roku obradował w Pradze. Nieoficjalne spotkania, na jakie kongres zezwalał, zaliczył Pato ka do pozytywnych stron trwaj cych kilka dni posiedze plenarnych oraz sekcyjnych - i w takich okoliczno ciach poznał (i wysłuchał) Ingardena, a tak e kilku dalszych polskich uczestników kongresu. W opublikowanym sprawozdaniu z obrad Pato ka wskazał (cho tego szczegółu Blecha ju nie przytoczył), e to wła nie Ingarden wyst pił z najbardziej zajmuj cym wykładem, krytycznie oceniaj cym d enia logistyków do nowego okre lenia zada filozofii¹⁸. Praski wykład Ingardena doczekał si te szybkiego udost pnienia w czeskim czasopi miennictwie. Opublikowała go wszak e nie " eska mysl", renomowane i najstarsze pismo czeskich filozofów, lecz organ ołomunieckich dominikanów, kwartalnik katolickiej orientacji oddany propagowaniu ruchu neotomistycznego - "Filosofická revue"¹⁹. Zauwa y nale y, i było to jedno z najwcze niejszych tłumacze i wyda tego kongresowego referatu, cho w dotychczasowych bibliografiach Ingardena, tych sprzed lat i nowszych, czeski przekład tekstu nie został uwzgl dniony.

Po kongresie praskim, jeszcze przed wybuchem wojny, nazwisko Pato ki pojawiło si po raz pierwszy w polskim czasopi miennictwie - detal ten te niech b dzie uzupełnieniem wywodu Blechy. Stało si to za spraw Tadeusza J. Kro skiego (1907-1958), który na stronach warszawskiego "Ateneum" wyst pił z recenzj rozprawy habilitacyjnej Pato ki²⁰. Wykracza to ju jednak poza monografi Blechy, a dotyczy - niestety słabo znanych - polsko-czeskich kontaktów filozoficznych w XX wieku.

Przypisy

¹ Por. S. Jedynak: *Etyka pracownika naukowego wedlug Jana Pato ki*, w: *Rozprawy z etyki*, pod red. J. Pawlaka i W. Tyburskiego. Toru 1999, s. 105-112.

² Por. M. Walter *Jan Pato ka. Sein Leben und sein Werk. Eine monographische Bekrachlung seiner frühen und mittleen Entwicklungsphase (1907-1965)*. Munster 1985.

³ Do biografii Pato ki wrócił Walter w odr bnym opracowaniu - jego ycie przedstawił w cało ci, ale uj ł je tylko w ogólnych zarysach, nie wchodz c bli ej w analiz pozostawionego dzieła. Por. M. Walter *Jan Pato ka. Eine biographische Skizze*, w: *Studien zur Philosophie von Jan Pato ka. Freiburg-München* 1985, s. 87-107.

⁴ Por. E. Kohák: *Jan Pato ka. Filosofický životopis*. Praha 1993.

⁵ Por. I. Dubský: *Filosof Jan Pato ka*. Praha 1991.

⁶ Por. P. Rezek: *Jan Pato ka a v c fenomenologie*. Praha 1991

⁷ Por. K. Mácha: *Glaube und Vernunft. Die Böhmische Philosophie in geschichtlicher Übersicht*. Teil IV/2, 1953-1989. Brünn 1998, s. 292-293.

Por. z hasłem *Ivan Blecha*, w: *Slovník eských filozofu*. Brno 1998, s. 41.

⁹ Wa nijsze monografie I. Blechy to: *Fenomenologie a existencialismus*. Olomouc 1994; *Jan Pato ka a ohlas fenomenologie w eské filosofii*. Olomouc 1995; *Husserl*. Olomouc 1996.

¹⁰ Recenzja J. Peška pracy I. Blechy: *Jan Pato ka a ohlas fenomenologie w eské filosofii*. Olomouc 1995, ogłoszona w: "Filosofický časopis" R. XLV, 1997, . 1, s. 139-141; także recenzja J. Novotného pracy I. Blechy: *Husserl*. Olomouc 1996, ogłoszona w: "Scriptum" . 21, 1996, s. 133-134.

¹¹ Por. I. Blecha: *Internationalität in der asubjektiven Phänomenologie*, w: *Internationalität, Werte, Kunst (Husserl-Ingarden-Pato ka)*. Herausgegeben von J. Bloss, W. Stró ewski und J. Zumr. Praha 1995, s. 76-83.

¹² Por. I. Blecha: *Czasowo egzystencji ludzkiej i ycia w prawdzie. (Pato ka jako krytyk Husserlowskiego poj cia czasu)*. "Folia philosophica" T. 10, 1992, s. 177-188.

¹³ Por. I. Blecha: *Kilka stów o dzisiejszej filozofii w Czechach*. "Principia - Ekspres Filozoficzny" Nr 22, 1999, s. 40-46.¹⁴

O miejscu R. Jakobsona w dziejach czeskiej kultury, w tym w rozwoju studiów slawistycznych, pisze szerzej P. Kuldánová: *Roman Jakobson a eskoslovensko*, w: *Litteraria Humanitas IV, Roman Jakobson*. Brno 1996, s. 171-179.

¹⁵ Przytoczon opini : „Es gab drei tschechische Philosophen von Weltbedeutung und ungewöhnlicher moralischer Kraft und Reinheit Jan Amos Komenský, Thomas Garrigue Masaryk und Jan Pato ka” podaj za L. Landgrebe: *Erinnerungen an meinen Freund Jan Pato ka. Ein Philosoph von Weltbedeutung*, w: *Perspektiven der Philosophie. Neues Jahrbuch*. Bd. 3, 1977, s. 310-311.

¹⁶ Por. rozpraw Pato ki: *Negativer Platonismus. Von Ursprung, Problematik und Untergang der Metaphysik und von der Frage, ob die Philosophie sie überleben kann*, w: tego : *Ausgewählte Schriften* (Bd. II). *Ketzerische Essays zur Philosophie der Geschichte und ergänzende Schriften*. Stuttgart 1988, s. 389-431.

¹⁷ Kwestii tej po wi cił Blecha także odr bny artykuł, w którym analiza pogl dów pó nych fenomenologów słu yła wykazaniu mo liwo ci zbudowania metafizyki nowego typu. Por. I. Blecha: *K problému nespekulativni metafiziki*. "Reflexe" . 13, 1995, s. 2 (1-16).

¹⁸ Por. J. Pato ka: *Osmý mezinárodní filosofický kongres v Praze* (2. - 7. zá í 1934). "Nové školy" R. VIII, 1934, . 2-3, s. 53.

¹⁹ Por. R. Ingarden: *Logistický pokus o p etvo eni filosofie*. "Filosofická revue" R. VI, 1934, c. 4, s. 165-167.

²⁰ Por. T. Kro ski: *Filozofia i viat naiwny*. "Ateneum" R. II, 1939, nr 1, s. 126-131.